

UDK 338.48:504.03(497.5 Povelja)
Pregledni rad

Odrednice turističke djelatnosti u smjeru održivog razvoja – primjer mjesta Povelja na otoku Braču

Jelena Zlatar

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
zlatar.jel@gmail.com

SAŽETAK Rad predstavlja studiju slučaja mjesta Povelja na otoku Braču. Cilj istraživanja je ukazati na moguće perspektive (scenarije razvoja) tog mjesta s obzirom na njegove gospodarske, u prvom redu turističke i poljoprivredne prilike. Pritom se osvrće na komparaciju s nekim općenitim poljoprivrednim i turističkim smjernicama jadranskih otoka. Analizom dokumentacije i statističkih podataka Povelja su opisana demografski te su prikazani njihovi turistički kapaciteti, dok je metodom polustrukturiranih intervjua stalnih i povremenih stanovnika mjesta ispitano u čemu oni vide glavne razvojne odrednice i pokretače mjesta, te koji je od tri potencijalna scenarija za razvoj turizma (masovni turizam, održivi turizam i stagnacija) najvjerojatniji, a koji najpovoljniji za Povelja.

Ključne riječi: studija slučaja, Povelja, održivi razvoj, masovni turizam, održivi turizam, stagnacija

Primitljeno: lipanj 2010.

Pribvačeno: rujanj 2010.

1. Uvod – pristup i metodologija

Tema ovog rada je identificirati optimalni turistički razvojni smjer mjesta Povelja na otoku Braču kroz a) navođenje nekih općih smjernica poljoprivrednog i turističkog razvoja jadranskih otoka, b) prikazivanje sociodemografske i gospodarske (turističke) situacije mjesta i c) razgovor sa stalnim i povremenim stanovnicima mjesta (polustrukturirani intervjui). *Hipoteza* rada glasi: *Održivi turizam je optimalni razvojni okvir za Povelja*. Ova hipoteza se postavlja s obzirom na razvojne odrednice turizma Povelja koje se na najopćenitijoj razini kreću u tri smjera s obzirom na sociodemografsku i gospodarsku situaciju mjesta: *masovni turizam, održivi turizam i stagnacija*. *Cilj* je istraživanja odrediti je li održivi tip turizma optimalan za Povelja te doći do eventualnih novih smjernica u artikulaciji njihovog turističkog razvoja.

Copyright © 2010 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research in Zagreb
Sva prava pridržana – All rights reserved

U ovom je istraživanju primjenjena kvalitativna metodologija, i to u obliku studije slučaja kao temeljne metode. *Analiza/studija slučaja* se može definirati kao empirijsko ispitivanje koje istražuje suvremenu pojavu u kontekstu stvarnoga života, pri čemu se rabe različiti izvori podataka (Yin, 2007.). Ova studija slučaja izvršena je na dvije razine. U prvoj se istraživanje razvoja turističke aktivnosti mjesta Povelja provodi kroz sociološko-teorijske, demografske i povijesne izvore, kroz analizu dokumentacije (zbornika, povijesnih dokumenata) i statističkih podataka (Državnog zavoda za statistiku te turističke zajednice općine Selca). Njima se donose neke osnovne informacije o turističkim i ostalim obilježjima Povelja i predstavljaju tri potencijalna turistička scenarija za mjesto. Druga razina istraživanja referira na cilj studije slučaja da “dode do obuhvatnog razumijevanja grupe koja se proučava” (Haralambos; Holborn, 2002.:996), tj. objašnjenja dinamike i obilježja neke zajednice koristeći se pritom individualnim interpretacijama događaja (Platt, 1992.:37). U ovom slučaju referira se na podatke dobivene putem *polustrukturiranih intervjua* s ciljanim ispitanicima o njihovim mišljenjima i idejama za turistički razvoj mjesta, kao i njihovim prijedlozima o tome kako bi se on mogao poboljšati. Kroz interpretaciju intervjua pokušalo se ispitati koji scenarij razvoja ispitanici smatraju najvjerojatnijim te provjeriti kakvo je njihovo mišljenje o nekim drugim pitanjima, primjerice o glavnim akterima¹ koji su odgovorni za razvoj mjesta, najatraktivnijim lokacijama u mjestu, problemima s kojima se Povelja susreću pri planiranju turizma itd. U tom smislu se željelo uvidjeti na koji se način mišljenje stanovnika (povremenih i stalnih) o aktualnim problemima može ukomponirati u buduću konceptualni okvir za planiranje razvoja turizma u Poveljima. Rad se strukturno najprije kratko osvrće na neke gospodarske aspekte jadranskih otoka, konkretnije na njihove poljoprivredne i turističke aspekte, kako bi se prikazao širi kontekst otoka Brača. Nakon toga slijedi kratki demografski prikaz mjesta Povelja na otoku Braču, te glavnih gospodarskih grana mjesta. S obzirom na njih, prikazano je turističko stanje u Poveljima, opisani su povijest i kretanje turizma, turističke snage i slabosti kao i mogući koncepti budućeg razvoja. Konačno se, kroz intervjue s ispitanicima, obzirom na opće odrednice turizma, pokušavaju konkretno definirati najveći problemi turizma u mjestu, eventualna rješenja kao i najvjerojatniji turistički scenarij za budućnost.

2. Gospodarske smjernice jadranskih otoka

2.1. *Mogućnosti koncepta održivog razvoja u području poljoprivrede*

Mediterranski otoci odlikuju se klimom i krajolikom koji su oduvijek bili pogodni za razvoj poljoprivrede, u prvom redu masline i vinove loze, ali i ostalih medi-

¹ Pod *akterima* se podrazumijevaju svi subjekti koji svojim djelovanjem, plasiranjem svojih interesa i društvene moći te interaktivnošću utječu na društvene promjene i razvoj na određenom prostoru, od lokalne i regionalne pa sve do nacionalne i globalne razine. Oni utječu na kvalitetu života, upotrebu prostora, prostornu i socijalnu mobilnost stanovništva i naseljenost (Seferagić, 2005.; Hodžić, 2005.; Župančić, 2005.).

teranskih kultura.² Dalmatinska poljoprivreda je prolazila kroz neka prijelomna razdoblja koja su odredila i usmjerila njezin razvoj. U prošlih stotinjak godina prisutna su tri takva razdoblja (prema Defilippis, 2006.). Prvo započinje potkraj 19. stoljeća, a obilježeno je procvatom vinogradarstva. Početkom 20. stoljeća uslijedila je njegova propast, što je izazvalo veliku gospodarsku krizu, siromaštvo i masovno iseljavanje stanovništva. Drugo razdoblje proteže se dijelom druge polovice 20. stoljeća, a obilježava ga industrijalizacija zemlje, socijalistički koncept razvoja poljoprivrede te nagli pad poljoprivrednoga stanovništva i pražnjenje sela. Treće razdoblje obilježeno je usvajanjem liberalnog koncepta razvoja u kojem primat imaju obiteljska gospodarstva. Ona nastaju zbog nepovoljnih ekonomsko-gospodarskih uvjeta na jadranskim otocima od 60-ih godina 20. stoljeća i obilježavaju model tzv. "mješovite ekonomije" koji "označava domaćinstvo u kojem se svi radni kapaciteti angažiraju dijelom kroz stalno ili povremeno zaposlenje, a dijelom na vlastitom poljoprivrednom gospodarstvu" (Defilippis, 2001.:90). Kroz taj način uređenja gospodarstva poboljšavao se standard otočkih seoskih domaćinstava, no mješoviti model je također značio zamjenu poljoprivrede sekundarnim djelatnostima i stoga smanjenje njezina značenja radi manjeg bavljenja njome. Gubljenje poljoprivrede na važnosti prisutno je i zbog smanjenja poljoprivrednih područja te tako danas "u nacionalnom dohotku jadranskih otoka sudjeluje sa svega 13,4%. Na otoku Braču njezin je udio 21,5%" (Defilippis, 2001.:87).

Na otocima je, obzirom na spomenute promjene (Radinović; Par; Gugić, 2004.), prisutan nedostatak planiranja poljoprivrede koji bi se trebao temeljiti upravo na modelu mješovite ekonomije i obiteljskog gospodarstva. Pritom bi otočko stanovništvo bilo glavni nositelj razvoja. Taj model je na tragu koncepta o kojem se posljednjih godina u Hrvatskoj uvelike piše, a to je trajno *održiva privreda* koja "čuva tlo, vodu, biljke i životinje, ne uništava okoliš, tehnički je učinkovita, socijalno prihvatljiva i ekonomski opravdana" (Tomić i sur., 1997.:13).

Održiva privreda je zapravo *ekološka privreda*, određena specifičnim standardima i pravilima koje je Hrvatska usvojila u nekim strategijama i zakonima.³ U obiteljskim gospodarstvima koja su bila dominantan tip proizvodnje do kraja 20. st. nije se posebno isticalo ekološku dimenziju poljoprivrede, kao ni ekološke probleme i pitanja. S industrijalizacijom poljoprivrede i seljačke proizvodnje pojavljuje se koncept ekološke poljoprivrede kao pokušaj reduciranja nepovoljnih ekoloških učinaka (Cifrić,

² Spominje se nekoliko proizvodnih grana koje bi trebalo razvijati pri osmišljavanju poljoprivrede na otocima (prema Radinović, 2001.:105-106): vinogradarstvo i proizvodnju vina, mediteranske voćne vrste, povrćarstvo, ovčarstvo, ribarstvo i maslinarstvo. Maslinarstvo je jedna od najperspektivnijih poljoprivrednih grana otoka zbog unosne proizvodnje maslinovog ulja, radi čega je nužno obnavljati stara stabla maslina, saditi nova te primijeniti tehnološka rješenja pri čemu se proizvodnja maslinovog ulja može udvostručiti. "Naglasimo da se maslinarstvo u kojemu imamo stoljetnu tradiciju izvrsno nadopunjuje s turističkim gospodarstvom" (Grković, 2005.:124).

³ Misli se na *Strategiju razvitka hrvatske poljoprivrede* (1995.) i *Zakon o ekološkoj proizvodnji u poljoprivredi* (1999.) (Milinković, 2000.).

2003.). Ekološka poljoprivreda se temelji na a) uvažavanju nekih iskustava iz seljačke (poljoprivredne) ekonomije ali i b) primjeni znanosti koja jamči ekološki karakter, te tako simbolizira povijesno-praktično i suvremeno znanstveno-tehnološki legitimirane postupke. Ona je stvarna *alternativna poljoprivreda* industrijskoj (konvencionalnoj) poljoprivredi i proizvodnji budući da reducira vlastite utjecaje, a ograničenom uporabom industrijskih preparata reducira i industrijske eksterne efekte (prema Cifrić, 2003.:9-19). Također je dio teorijskog diskursa o ruralnom razvoju u kontekstu *održivog razvoja*⁴ koji je orijentiran na tradicionalni način života i prirodne resurse.

2.2. Održivi turizam kao vid razvoja turizma

Hrvatski se otoci u zadnjih 30 godina susreću s problemom depopulacije koja je uzrokovana kako migracijskim tendencijama, tako i niskom stopom nataliteta i visokom stopom mortaliteta. Dolazi do polarizacije – smanjenje populacije u unutrašnjosti otoka, a porast u urbanim naseljima na obali. Porastom urbanizacije i depopulacijom otoka stvara se neravnoteža između stanovništva na otocima i onih u gradovima ili urbanim područjima. Depopulacija otoka, osobito manjih ruralnih naselja, ostavlja razorne posljedice u demografskoj strukturi i gospodarskoj situaciji. “Neprijemljena razvojna politika prema selu zadnjih desetljeća rezultirala je stagnacijom i izrazitim zaostajanjem mnogih seoskih regija. Iseljavanje iz sela tako nije bio samo ‘odljev’ već i proces koji ima razorne posljedice po ruralni, gospodarski, socijalni i demografski razvitak” (Župančić, 2000.:43). Neki autori upozoravaju kako će izumrijeti čak oko 25% naselja na hrvatskim otocima i to najviše na manjim otocima bez trajektne linije i mosta, te ona mjesta koja se nalaze u unutrašnjosti otoka (Stiperski; Malić; Kovačević, 2001.). Otočni prostor osim nepovoljnog demografskog stanja (izdvojeno je i kao područje najveće demografske regresije) ima još čitav niz okolnosti koje opterećuju njegovu budućnost. To su periferni položaj otoka, pomanjkanje sposobnosti lokalnih aktera i tzv. “fiktivno” stanovništvo na otocima koje po svojoj dobnoj strukturi pripada starijoj populaciji.⁵ Do problema dolazi i kod koncentriranja gospodarstva na velike gospodarske subjekte. Restrukturiranjem gospodarstva, tj. prelaskom s koncentriranog na disperzno gospodarstvo, koje označava prijelaz s velikih gospodarskih subjekata na malo i srednje poduzetništvo (Mišetić, 2006.), žele se uravnotežiti smještaj i struktura stanovništva na jadranskoj obali i otocima.

⁴ *Održivi razvoj* se može najopćenitije definirati kao “onaj koji zadovoljava potrebe sadašnjih naraštaja bez ugrožavanja mogućnosti budućih naraštaja da zadovolje svoje potrebe” (Zeman prema Jacobs, u Lay, 2007.:59)

⁵ Ne može se do kraja odgovoriti koliko je stanovnika, prijavljujući stalno mjesto boravka u naselju “sekundarnog stanovanja”, svoju “drugu kuću” stvarno pretvorilo u “prvu”, a koliko fiktivno zbog izbjegavanja financijskih obaveza prema lokalnoj zajednici. Tako se nerijetko događa da “otoci na rubu biološkog izumiranja daju statistički privid demografske ekspanzije, pa tek posredne analize govore o pravom otočkom stanju” (Lajić; Mišetić, 2005.). Ako fiktivno stanovništvo promatramo kao stvarno, onda otoci postaju rezidencijalno određeno starije populacije (Mišetić, 2005.).

Turizam je, uz poljoprivredu, jedna od najvažnijih gospodarskih grana na hrvatskim otocima koja uvelike pridonosi njihovom gospodarskom razvoju ponajprije kroz zapošljavanje radne snage, a zatim i u razvoju ugostiteljskih djelatnosti, unapređenju poljoprivrednih kultura i ribarstva te poboljšanju prometne infrastrukture otoka. Jedan od glavnih ciljeva u razvoju turizma na hrvatskim otocima je upravo sprečavanje depopulacije otoka, pogotovo manjih ruralnih naselja na njima. Na osmišljavanju i planiranju turizma jadranskih otoka intenzivno se radi posljednjih godina, a glavni su motivi dolaska domaćih i stranih turista na ove destinacije do sada bili mediteranska klima i ljepote krajolika.⁶ Kao dva glavna i najčešće prisutna oblika turizma izdvajaju se masovni i održivi turizam.

1. *Masovni turizam* je, prema definiciji, oblik turizma u kojem je zastupljen veliki broj turista koji putuju organizirano, najčešće u aranžmanima turističke agencije. "Karakteristike ovog oblika turizma su veliki broj svih slojeva stanovništva i vremenska koncentracija turističkog prometa na razdoblje godišnjih odmora, osobito ljeti" (Kušen, 2001.:3). No, inzistiranje na masovnosti ima mnoge negativne posljedice, među kojima je, osim oštećenja okoliša, važno spomenuti i neočuvanje kulturne baštine i tradicionalnih elemenata života. "Utvrđen je čitav niz gospodarskih, prostorno-ekoloških i socio-kulturnih negativnih učinaka masovnog turizma kao što su: ugroženost flore, neprimjereni porast cijene zemljišta, smanjenje kvalitete kopnenih i morskih voda, neprimjerene transformacije turističkih mjesta i regija, arhitektonsko vizualno zagađenje, lokalno zagađenje zraka, pojave turističke monostrukture (veliki kompleksi hotela, turističkih mjesta i sl.)" (Kušen, 2001.:5). Na svjetskom turističkom tržištu osamdesetih godina 20. stoljeća turizam se počeo mijenjati iz "tvrdog" (masovnog) u "meki" oblik (Kušen, 2001.) te postaje "humaniji" i okrenutiji pojedincu. Počinju se razvijati različite vrste turizma: gradski, nautički, vjerski, ruralni turizam. Za te, "nove" oblike turizma nije više dovoljna jedna udarna turistička atrakcija (primjerice, toplo more), već je potreban širi spektar sadržaja, a time i raznovrsnija turistička ponuda.

2. *Održivi turizam* se kao koncept javlja usporedno sa spomenutim promjenama. Kao i kod poljoprivrede, taj pojam se koristi u sklopu koncepta održivog razvoja, a uvjetuje takvo upravljanje resursima da se zadovolje ekonomske i socijalne potrebe te očuvaju kulturne, ekološke i biološke raznolikosti. Pod održivi turizam spadaju *ekoturizam*, *agroturizam* i *ruralni* turizam. Ekoturizam je u Hrvatskoj definiran kao "1. svi oblici turizma u kojima je glavna motivacija turista zaštita i očuvanje prirode i tradicijske kulture. 2. obilazak organiziraju lokalna poduzeća, uglavnom u manjim skupinama turista. 3. minimalan je negativan utjecaj na prirodni i socio-kulturni okoliš" (Vidučić, 2007.:43). Agroturizam sve turističko-ugostiteljske usluge pruža na samom gospodarstvu, dok se ruralni smatra širim i sadržajno raznovrsnijim od agroturizma ponudama i oblicima pružanja usluga u ruralnim područjima općenito (Milinković, 2000.).

⁶ Podaci o turističkom doživljaju ljetnih praznika u Hrvatskoj iz 2004. pokazuju kako turisti najviše dolaze u Hrvatsku upravo zbog njenih prirodnih ljepota, a pokazuju relativno nisku razinu zadovoljstva vezano uz sportske aktivnosti, rekreaciju i kulturne sadržaje (Petrić, 2007.).

Kod artikulacije održivog turizma važno je obratiti pozornost na sljedeće elemente: a) *prostor* i b) *aktere* koji bi artikulirali razvoj i radili na održivosti turizma na otocima i šire.

a) *Prostor* je temeljni resurs za održivi turistički razvoj. “Kod nas je glavni problem nepoštivanje temeljnih načela pri odabiru lokacija za turističku izgradnju kao i u izostanku mjera za sprečavanje ili smanjenje neželjenih utjecaja na okoliš” (Vlahović, 2007.:201). Hrvatska obala je u usporedbi sa susjednima ostala očuvana u znatnim dijelovima, no svejedno se susreće s problemima oštećenja okoliša i degradacijom kulturnih i prirodnih krajolika. Budući da je rasprostranjenost i masovnost turizma vrlo velika i s tendencijom daljnjeg rasta, korištenje prostora kao temeljnog resursa u sklopu održivog razvitka gospodarstva te zaštita prostora i okoliša sve više dobivaju na značenju. Izgradnja novih turističkih kapaciteta mora se bazirati samo na temelju prihvatnog turističkog kapaciteta svakoga pojedinog otoka⁷ (Kušen, 2001.).

b) Glavni *akteri* pri artikuliranju održivog turističkog razvoja trebali bi biti lokalna inicijativa i specifično otočno poduzetništvo uz odgovarajuće poticaje *države* i *civilnog društva* (Lay, 2007.).⁸ *Privatna inicijativa* ključna je u daljnjem razvoju turizma kako zbog privatizacije postojećih turističkih objekata tako i zbog ključne uloge privatnog smještaja u planiranju turizma. Jačanje *lokalnog stanovništva* nužno je radi očuvanja njihovih briga i interesa. Zato je prisutna potreba za dodatnim financijskim sredstvima i edukacijom lokalne zajednice (Tosun, 2000.). Pritom treba spomenuti i važnost što bolje implementacije različitih inicijativa i programa Europske Unije u hrvatske lokalne zajednice, posebno onih koje za svoj cilj imaju jačanje uloge lokalne populacije (Stubbs, 2006.).

Turistički i poljoprivredni razvoj jadranskih otoka trebali bi biti usmjereni ponajprije prema održivom razvoju i ekoturizmu, te se odvijati kako u skladu jedan s drugim, tako i s ostalim gospodarskim granama prisutnima na otoku. Gospodarstvo otoka ne bi smjelo biti samo poljoprivredno, industrijsko ili turističko, već sve troje istodobno (Šimunović, 2007.). Ono bi također trebalo biti usmjereno ka izgradnji izvornog otočnog *turističkog identiteta* prepoznatljivog na svjetskom tržištu, pri čemu treba paziti da se ne stvore univerzalni načini rješavanja razvoja svih hrvatskih otoka, budući da svaki od njih ima specifičnu situaciju, mogućnosti i ograničenja.

⁷ “Pri kreiranju destinacijskog turističkog proizvoda po mjeri ‘novog’ (održivog) turizma treba utvrditi prihvatni kapacitet svake turističke atrakcije u turističkoj destinaciji posebno i to ne samo kao fizički kapacitet već i ekološki, okolišni, prag lokalne infrastrukture te prag tolerancije lokalnog stanovništva i turista” (Kušen, 2001.:5).

⁸ Neki autori ukazuju na postojanje civilnih organizacija, primjerice organizacije ODRAZ (*Održivi razvoj zajednice*) koja, kao neprofitna organizacija, okuplja stručnjake različitih disciplina za promišljanje koncepta održivog razvoja na dobrobit lokalne zajednice (www.odraz.hr). Konkretno se bavi upravo revitalizacijom jadranskih otoka u sklopu *Nacionalnog programa za revitalizaciju otoka* (Petrić, 2007.). Također, nedavno se u Hrvatskoj pojavljuje trend rasta novog tipa aktera, “meta- civilnih organizacija” čija je “glavna uloga pružanje pomoći i informacija ostalim civilnim organizacijama” (Stubbs, 2006.:11).

3. Osnovna obilježja mjesta Povelja na otoku Braču

3.1. Sociodemografske odrednice

Hrvatski otoci po veličini spadaju u male i srednje otoke, a dijele se na istarsku, kvarnersku, sjevernodalmatinsku, srednjodalmatinsku i južnodalmatinsku skupinu. Otok Brač je najveći otok srednjodalmatinske skupine. Dug je oko 40 km, širok prosječno 12 km, a s ukupnom površinom od 395 km² treći je otok po veličini na Jadranu (www.otok-brac.info). Poput ostalih jadranskih otoka ima izvorna ruralna obilježja iako doživljava razne intervencije u prostor, osobito u smislu intenzivne izgradnje u mnogim njegovim naseljima.

Povelja su jedno od manjih naselja na otoku Braču, smještena na moru, u zaštićenoj uvali sjeverne obale Brača⁹ (Slika 1.). Spadaju pod općinu *Selca*, koja se sastoji od naselja Selca, Novo selo, Povelja i Sumartin. Ona su naselje ruralnog tipa o čemu svjedoče ruralne odrednice poput izvorne ruralne arhitekture i autohtonog agrarnog krajolika, kao i vrlo slaba naseljenost i pretežno niska razina tehničke infrastrukture. Tek u drugoj polovini 20. stoljeća, kada cijelo priobalje doživljava nagli gospodarski rast, u Poveljima nastaju velike i brze promjene. Šezdesetih godina je uvedena struja, sedamdesetih voda, osamdesetih je asfaltirana riva, devedesetih je uvedena telefonska mreža, a tek danas se dovršava kanalizacijski sustav.

Slika 1.

Položaj mjesta Povelja, otok Brač

(Izvor: <http://www.selca.hr/foto-galerija/>)

⁹ Prema legendi, naziv *Povelja* dolazi od drevnog Rimljanina Paulusa koji je između nekoliko slikovitih uvala prirodnog frojda izabrao onu najistočniju i ondje na Žalu podignuo prvu kuću. Tako je Paulus, osim što je darovao ime Poveljima, udario temelje budućem naselju (Ostojić Ive, 2007.). Prema drugoj teoriji, Povelja su toponim slavenskog podrijetla i posvojni pridjev od Poul, Pavl. Po tome tumačenju pripadaju najstarijem sloju slavenske adaptacije kršćanskih imena (Ostojić Ive, 2007.).

Povlja su polako rasla od sredine 17. do kraja 19. stoljeća.¹⁰ U prvoj polovici 19. stoljeća stanovništvo se utrostručilo zbog gospodarskog napretka te oko 1894. imaju preko 900 stanovnika (Ostojić Ive, 2007.). Prema strukturi stanovništva po dobi i spolu sa zadnjeg popisa stanovništva 2001. (Tablica 1.) primjećuje se kako je najveći broj stanovnika u dobnoj skupini od 60-79 godina (57 žena i 47 muškaraca), što pokazuje da Povlja imaju relativno staro stanovništvo.¹¹ Najmanje je stanovnika (osim onih iznad 80 godina) u dobnoj grupi od 20-39 godina. Možemo zaključiti da u tom, radno najaktivnijem životnom razdoblju, dolazi do odlaska stanovnika iz mjesta bilo na školovanje ili traženje posla u druga mjesta ili u inozemstvo.¹² U 20. stoljeću nakon prvog svjetskog rata u Povoljima, kao i u ostalim bračkim mjestima, počinje opadati broj pučanstva. Tako prema zadnjem popisu stanovništva 2001. godine Povlja broje 363 stalna stanovnika.

Tablica 1.
Popis stanovništva prema spolu i starosti

Naselje	Spol	Ukupno	Starost				
			0-19	20-39	40-59	60-79	80 i više
Povlja	Sv.	363	74	71	85	104	29
	M	170	42	31	40	47	10
	Ž	193	32	40	45	57	19

(Izvor: www.dzs.hr)

Prema podacima koji postoje za općinu Selca¹³ (Tablica 2.), možemo donekle zaključiti i o socijalnoj strukturi stanovništva samih Povalja. Od ukupnog radno aktivnog stanovništva u općini Selca možemo primijetiti da je najveći broj zaposlen u industriji (96 stanovnika). Bavljenje industrijom je inače karakteristično za naseljenije otoke (Magaš, 1996.), a na otoku Braču je u području industrije zastupljeno vađenje i obrada poznatog bračkog kamena. Nakon industrije slijedi rad u inozemstvu (70 stanovnika), rudarstvo (56 stanovnika) i ugostiteljske djelatnosti – hoteli i restorani (55 stanovnika).

¹⁰ Nakon Kandijskog rata (1645.-1669.) na taj prostor dolaze prebjeglice iz Bosne preko Poljica i Krajine i miješaju se s obližnjim bračkim stanovnicima. Dok je godine 1678. mjesto Povlja brojalo 52 stanovnika, 1702. godine se taj broj popeo na 70. Godine 1717. u mjestu su bile 24 obitelji, a sto godina kasnije 38 domaćinstava (Ostojić Ive, 2007.).

¹¹ Općenito je ustanovljeno da je na otocima proces starenja brži. Usporedi li se koeficijent opterećenosti radnog kontingenta staračkim s hrvatskim ili priobalnim prosjekom, uvidamo da je on na otocima viši za 8, odnosno čak 9, 1 posto (Mišetić, 2005.).

¹² Kao što se vidi u Tablici 2., sedamdeset aktivnih stanovnika općine Selaca je na radu u inozemstvu, od čega možemo pretpostaviti da jedan broj otpada i na Povlja.

¹³ U *Državnom zavodu za statistiku* nisu izdvojeni podaci za samo mjesto Povlja već samo za cijelu općinu Selca.

Tablica 2.
Zaposleni po odabranim sektorima zaposlenja – općina Selca¹⁴

Sektor	Općina Selca Sv.
Ukupno	529
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	10
Ribarstvo	38
Industrija	96
Građevinarstvo	26
Trgovina na veliko i malo	45
Hoteli i restorani	55
Javna uprava	27
Rudarstvo	56
Obrazovanje	27
Na radu u inozemstvu	70

(Izvor: www.dzs.hr)

U Poveljima je osnovana Prva dalmatinska uljarska zadruga 1899. godine, budući da se Brač proizvodnjom maslina isticao u Dalmaciji i početkom 19. stoljeća imao je zasadenih čak pola milijuna maslinovih stabala (www.selca.hr). No prema posljednjem popisu, vrlo mali broj stanovnika radi u poljoprivredi, svega deset u cijeloj općini. Tome je razlog ranije spomenuta ekonomija mješovitog tipa, pri čemu je kao prva navedena neka sekundarna djelatnost, a tek zatim poljoprivreda, tako da se ne radi o čistim poljoprivrednicima po kriterijima DZS-a. Također, nakon 2. svjetskog rata najveća su poljoprivredna područja napuštena, te se ističe jedino uzgajanje maslina dok se ostale grane održavaju sporadično.

Poljoprivredne odrednice Povalja (kao i dalmatinskih otoka općenito), velikim dijelom utječu na njihov daljnji razvoj. Budući da Povalja spadaju u specifična podneblja, a imaju i povijest uzgoja maslina i maslinovog ulja, bilo bi logično nastaviti razvijati maslinarsku proizvodnju. Poticanje poljoprivrednih kultura u Poveljima važna je odrednica njihovog daljnjeg gospodarskog razvoja, kako u sklopu turističkog razvoja tako i neovisno o njemu. Budući da je poljoprivreda u Poveljima kao sektor

¹⁴ Prikazane su samo one djelatnosti u kojima sudjeluje veći broj stanovnika (osim sektora poljoprivrede, lova i šumarstva, čiju smo poziciju prikazali radi važnosti razvoja poljoprivrede u Poveljima), tako da ukupan zbroj stanovnika prema djelatnostima ne odgovara ukupnom zbroju svih stanovnika.

rada vrlo slabo zastupljena u usporedbi s ribarstvom¹⁵ ili ugostiteljstvom, postoji velika potreba za povezivanjem poljoprivrede s turizmom u cilju trajno održive privrede i održivog turizma.

3.2. Turističke smjernice

Turizam se u Poveljima pojavljuje relativno rano,¹⁶ no kontinuirano egzistira od 60-ih godina 20. stoljeća. Hotel Galeb (Slika 2.) treći je hotel izgrađen na otoku Braču. Uz njegovo dobro poslovanje, godine 1972. otvoren je na Puntinu disco-bar s ljetnom terasom (Vlahović, 2007.). Taj je ugostiteljski sadržaj proširenom ponudom unio određenu živost i poboljšao poslovanje hotela.

Slika 2.
Hotel Galeb

(Izvor: http://www.oglas.hr/cms_upload/upload/1_103343_1.jpg)

¹⁵ Ribarstvo na otoku Braču unaprijeđeno je suvremenom ribolovnom tehnikom, pa sada brački ribari love preko 1000 tona ribe na godinu. Povaljsko uzobalno područje se smatra jednim od bogatijih bračkih ribolovnih područja. Ono je bilo povezano i s tvornicama prerade ribe na otocima (Brač, Dugi otok, Vis, Korčula itd.) ili na kontinentu (Hrzić Mihovilov, 2007.).

¹⁶ Prvi turisti u Poveljima su bili su češki poduzetnici koji su između 1923. i 1928. radili na obnovi uljare u Poveljima (Vlahović, 2007.).

Turistički podaci za posjećenost (broj gostiju i noćenja) osnovnih turističkih kapaciteta Povalja (hotela, apartmanskog naselja Punta i privatnog smještaja) (Tablica 3.), govore nam kako je kroz vremensko razdoblje od 40 godina (1960-2004.) hotel kao smještajni kapacitet, osim u prve dvije navedene godine, imao jednak broj kreveta baš kao i apartmansko naselje na Puntinu u razdoblju od 1990. do 2004. Privatni smještaj je, kao jedna od osnovnih investicijskih točaka turizma, rastao iz godine u godinu, tako da je od 12 kreveta koliko je imao 1960. godine do 2004. godine porastao na 674. Povećavao se, bez obzira na ratno razdoblje koje je utjecalo na broj gostiju i broj noćenja.

Tablica 3.
Osnovni turistički podaci za smještajne kapacitete Povalja

Raspoloživi smještajni kapaciteti (broj kreveta) na razini Povalja			
Godina	Hotel	Apartmentansko naselje	Privatni smještaj
1960.	20	-	12
1965.	40	-	75
1970.	130	-	120
1980.	130	-	245
1990.	130	62	300
2000.	130	62	358
2003.	130	62	447
2004.	130	62	674

(Izvor: Vlahović, 2007.:209)

Podaci za broj gostiju i noćenja u Povaljima (Tablica 4.) pokazuju nam kako je broj gostiju rastao od 1960. godine do 1980. godine kada je bilo najviše gostiju i noćenja, a zatim počeo padati tako da više nije dosegao tu (najvišu) brojku. Slična je situacija i s brojem noćenja koji je imao svoj vrhunac osamdesetih godina prošlog stoljeća da bi zatim počeo padati. Godine 2000. bilo je najmanje gostiju (933) i najmanji broj noćenja (9.981). Nakon 2000. turistička djelatnost ipak ponovno oživljava. Osjetan pad turizma, osim kao posljedicu ratnog stanja, možemo pripisati i činjenici da je u zadnjih desetak godina hotel Galeb ugasio svoju poslovnu aktivnost što se negativno odrazilo na čitav turistički razvoj. Posljednje desetljeće u Povaljima je proteklo uglavnom u znaku boravka SFOR-ovih jedinica u hotelu (u okviru *Adventurous Training Centre Brac*¹⁷). Nakon njihovog odlaska aktivnost hotela potpuno se ugasila, pa je taj ključni subjekt u turističkoj ponudi stavljen u "stanje

¹⁷ Organizirani su tjedni boravci vojnika radi uključivanja u razne aktivnosti kako bi im se jačala hrabrost, inicijativa, izdržljivost i sudjelovanje u izazovima (Vlahović, 2007.).

mirovanja” jer ga privatna osoba u čijem je vlasništvu ne koristi, ali i ne prodaje. Taj slučaj pokazuje kako je najveći problem Povalja upravo turistička privatizacija koja nije dobro izvedena. Sadržaji na Puntima su također zatvoreni.

Tablica 4.

Osnovni turistički podaci za broj gostiju i broj noćenja u Povaljima

Turistički promet Povalja		
Godina	Broj gostiju	Broj noćenja
1960.	26	300
1965.	1330	14.044
1970.	1000	12.000
1980.	3522	27.007
1990.	3000	25.000
2000.	933	9.981
2003.	1648	11.194
2004.	1938	14.194

(Izvor: Vlahović, 2007.:209)

Najnoviji podaci iz 2009. godine u odnosu na 2008. godinu od siječnja do kolovoza (Tablica 5.) pokazuju sveukupni pad gostiju i noćenja. Mjesec koji je obilježio sezonu 2009. je kolovoz, a u Povaljima se u tom mjesecu bilježi porast u dolascima i noćenjima s obzirom na 2008. godinu. Sveukupan broj noćenja 2009. godine također je znatno veći od tog broja 2004. godine što označava porast turizma, za što je zaslužan privatni smještaj koji je trenutno jedini turistički kapacitet mjesta.

Tablica 5.

Povalja: Turistička sezona siječanj – kolovoz 2008. - 2009. i kolovoz 2008. - 2009.

Siječanj – kolovoz 2008. - 2009.			
Dolasci 2008.	Dolasci 2009.	Noćenja 2008.	Noćenja 2009.
1910	1731	18.829	18.670
KOLOVOZ 2008. i 2009.			
Dolasci 2008.	Dolasci 2009.	Noćenja 2008.	Noćenja 2009.
752	810	8.867	9.843

(Izvor: statistički podaci TZO Selca, <http://www.selca.hr/turist-info/>)

Planovi za razvoj turizma u Poveljima usmjereni su prema glavnim točkama investiranja, a to su hotel Galeb i apartmansko naselje Punta kao i ostale iskoristive lokacije – Tičja luka, Riva (Slika 3.) te uvala Luke. Apartmansko naselje na Puntinu trebalo bi rekonstruirati, ali budući da je riječ o osjetljivoj lokaciji koja ne trpi razvoj u obliku većeg hotelskog kompleksa, prednost bi vjerojatno dobio posebni tip objekta od tri, četiri vile s apartmanima, kamenim terasama, vrtovima, restoranom. Tičja luka kao sljedeća atraktivna lokacija može biti pogodna za izgradnju kulturnih, zabavnih i športsko-rekreativnih sadržaja, ljetne pozornice, disco-bara, surfinga, jedrenja i ronjenja. Riva je pješačka zona i ne bi smjela biti opterećena automobilima i ostalim vozilima jer se tako gubi izvorna kvaliteta mirnog turističkog odredišta. Ona je prostor na kojemu treba otvarati konobe, restorane, kafiće, etno dućane za prodaju autohtonih lokalnih proizvoda i slično. Uvala Luke bi pak trebala biti proglašena prirodnom rekreacijskom zonom i postati pristupačnija svim posjetiteljima uz punu zaštitu od daljnje izgradnje (prema Vlahović, 2007.).

Slika 3.
Povaljska riva

(Izvor: <http://www.unterkunft-kroatien.com/object/de/kroatia/appartement-zora/552/1/225/63/>)

4. Rezultati istraživanja

4.1. Kategorizacija odgovora dobivenih kroz intrvjue

Imajući u vidu dosadašnje turističke resurse i mogućnosti Povalja, iznose se tri moguća scenarija za njihov daljnji turistički razvoj (Zlatar, 2008.):

1. *Masovni turizam.* Ovaj scenarij prikazuje pretvaranje Povalja u turističko središte u smislu dovođenja velikog ili većeg broja turista. Bio je u nekoj mjeri prisutan u Poveljima zbog aktivnosti hotela u razdoblju od četrdeset godina.

Obuhvaćao bi stavljanje u funkciju hotela Galeb, apartmanskog naselja Punta, škole i svih ostalih raspoloživih resursa. No, osim što bi Povelja prema ovom scenariju trebala maksimalno proširiti svoje prostorne kapacitete, u njih bi trebalo uvesti i razne nove sadržaje i time osvježiti i obogatiti turističku ponudu kao i poboljšati prometnu povezanost Povelje s ostatkom otoka. Taj scenarij bi značio i poticanje izgradnje novih objekata i rekreacijskih sadržaja poput golf terena, teniskih terena, bazena, škole jedrenja, ronjenja i slično.

2. *Održivi turizam*.¹⁸ Oblikovanje cjelovite autohtone turističke ponude uz poštovanje standarda ruralnog razvoja značajke su ovog scenarija. U tom smislu Povelja bi mogla predstavljati jedan ruralni resurs netaknute prirode kojega bi slijedili prikladni sadržaji poput autohtone prehrane, organizacije izleta, gradnje ruralnih parkova i naselja uz poštovanje prostornih kapaciteta mjesta i njegovog izvornog identiteta.
3. *Stagnacija*. Neobnavljanje turističkih resursa i nerazvijanje turizma moglo bi ostaviti Povelju u istom položaju kao što su danas. Turizam bi prema ovom scenariju ostao na istoj ili sličnoj razini, s relativno skromnom turističkom ponudom svedenom na privatni smještaj. No, ovaj scenarij ne bi morao dovesti i do propadanja mjesta. Naime, budući da se Povelja ne nalaze u unutrašnjosti otoka, te su povezana s ostatkom otoka, u slučaju da imaju dovoljan broj privremenih stanovnika, ne bi izumrla već naprosto stagnerala.

U daljnjem istraživanju pokušava se uvidjeti koji je od ovih scenarija najvjerojatniji, a koji najpovoljniji za daljnji razvoj mjesta. Nakon prve razine studije slučaja (osvrta na sociodemografska i turistička obilježja Povelje te identifikacija potencijalnih scenarija za razvoj mjesta), prelazi se na drugu razinu istraživanja – polustrukturirane intervjue. Oni su provedeni od studenog 2008. godine do travnja 2009. godine na deset ispitanika podijeljenih u dvije grupe prema kriteriju boravka u Poveljima. U prvoj je pet ispitanika koji u Poveljima provode kraće vremensko razdoblje (privremeno ili sekundarno stanovanje), a u drugoj pet ispitanika koji u Poveljima provode veći dio godine ili čitavu godinu (stalno boravište).¹⁹ Intervjui su podrazumijevali

¹⁸ U tekstu se odlučuje za pojam *održivi turizam* kao jedan od scenarija za razvoj mjesta zbog njegove sveobuhvatnosti, budući da je pojmovno širi od agroturizma, ruralnog i ekoturizma.

¹⁹ Kroz tu podjelu se željelo uvidjeti na koji način mještani kao stalni stanovnici nasuprot onih koji u Poveljima borave samo povremeno, promatraju i ocjenjuju razvoj mjesta. Pretpostavilo se da u njihovim odgovorima postoje neke bitne razlike. Neki su intervjui napravljeni uživo, a neki pismenim putem (on line upitnikom), na sljedećim ispitanicima:

a) Privremeni stanovnici: *Jakša Zlatar* (1947., Muzička akademija, ljetuje u Poveljima); *Silva Kero* (1954., Filozofski fakultet – engl. i tal. jezik, ljetuje u Poveljima); *Jadran Vilović* (1982., Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje, ljetuje u Poveljima); *Miša Hrčić* (1951., Prometni fakultet, ljetuje u Poveljima); *Sanja Vrsalović* (1986., Muzička akademija, ljetuje u Poveljima) i b) Stalni stanovnici: *Dasen Ostojić* (1952., Ugostiteljska škola, vlasnik lokala DOK u Poveljima, živi u Poveljima); *Branko Bušić* (1947., Ugostiteljska škola, predsjednik Mjesnog odbora Povelje, živi u Poveljima); *Tonko Ostojić Janković* (1938., Ugostiteljska škola, u mirovini, radio u hotelu *Galeb* u Poveljima, živi u Poveljima); *Ivan Ostojić* (1988., Klesarska škola, živi u Poveljima); *Nikica Vrsalović* (1986., Prometna škola, živi u Poveljima).

opće tematsko područje (turističke perspektive mjesta Povelja) te natuknice (pitanja) koja su bila prilagođena ispitanicima.²⁰ Podaci dobiveni intervjuima sažeti su ili strukturirani u tri kategorije pod naslovima: 1. *Turizam u Poveljima – prednosti i slabosti*, 2. *Glavne turističke lokacije, akteri razvitka i turistički doživljaj Povalja* i 3. *Potencijalni scenariji razvoja i ideje za artikuliranje razvoja turizma*.

1. *Turizam u Poveljima – prednosti i slabosti*

U prvoj kategoriji pitanja²¹ pod naslovom “*Turizam u Poveljima – prednosti i slabosti*”, ispitanici su iznijeli svoje mišljenje o trenutnoj situaciji turizma u Poveljima.

- *Povelja stoji u razvoju već podulje vrijeme jer je veliki potencijal neiskorišten. Mislim da su najvažniji razlozi za to blokirani smještajni kapaciteti – hotel i bungalovi na Puntima – koji bi trebali biti nositelji turizma.* (Sanja, 23)
- *Potencijal Povalja kao turističkog mjesta nije iskorišten zbog Lucije koja je otkupila hotel zbog čega mi stagniramo kao taoci kapitala. Čim bi se hotel pokrenuo, sezona bi trajala mjesec dana dulje.* (Branko, 62)
- *Turistička zajednica ne nudi nikakve aktivnosti, nema organiziranih izleta okolnim lukama, ne iskorištava se ni ono što nam je dala priroda – povoljno vrijeme za jedrenje i slične aktivnosti na moru. Na temelju ovoga može se zaključiti da potencijal Povalja nije ni približno iskorišten, a mjesta za napredak ima gotovo na svakom koraku.* (Nikica, 23)
- *Turizam je sporadičan i neplaniran.* (Jakša, 62)
- *Prisutna je nebriga općine Selca za turizam u Poveljima te neodržavanje i propadanje objekata koji bi uz malo uloženi sredstava donosili velike prihode (npr. škola).* (Miša, 58)
- *Agencije ne prepoznaju ciljanu skupinu turista za Povelja, a to je obiteljski turizam.* (Jadran, 27)

Nakon toga ispitanici su naveli neka a) pozitivna i b) negativna obilježja mjesta.

a)

- *Povelja nisu samo lijepo mjesto, već u njima postoji i važan i zanimljiv povijesni kontekst.* (Silva, 54)
- *Pozitivne strane Povalja su ljepota samoga mjesta, netaknutost prirode, čistoća mora i lijepe plaže.* (Sanja, 23)
- *Starokršćanska bazilika, Povaljska listina, Povaljski prag, stari kamenolomi u mjestu, stope svetog Ivana kao i njegove legende koje su mnogobrojne ali nisu nigdje istaknute. Naravno, i naša mjesna fjera, fešta sv. Ivana, a također i njegov kip...* (Ivan, 21)

²⁰ Na kraju teksta (Prilog 1.) priložena su pojedinačno sva pitanja korištena za intervju.

²¹ Pitanja 1-3.

- *Imamo i kulturni sadržaj i čisto more, plaže i mir. Potencijal dakle imamo, to je priroda.* (Branko, 62)

b)

- *Položaj Povalja je nezgodan – pomalo su izolirana od “ostatka svijeta”, a direktnog katamarana nema već par godina.* (Sanja, 23)
- *Nažalost, nema nikoga tko bi pokrenuo nešto u Poveljima.* (Tonko, 71)
- *Ima puno onih koji imaju neke ideje ali gotovo da nema nikoga tko bi se osobno angažirao na realizaciji bilo čega.* (Miša, 58)
- *Loše je organiziran prijevoz prema Supetru i kopnu.* (Ivan, 21)
- *Činjenica da je vrijeme prestanka rada kafića u jedan sat iza ponoći nikako ne odgovara imidžu turističkog mjesta i zato gosti, ali i Poveljani, traže zabavu drugdje. Problem su i relativno visoke cijene u kafićima s obzirom na ponudu.* (Nikica, 23)

2. Glavne turističke lokacije, akteri razvitka i turistički doživljaj Povalja

Druga kategorija pitanja²² pod naslovom “*Glavne turističke lokacije, akteri razvitka i turistički doživljaj Povalja*” ponajprije se odnosi se na glavne postojeće lokacije za smještaj turista u Poveljima te isplative lokacije za buduće investiranje u turizam.

- *Treba renovirati školu i tamo omogućiti organiziranje večeri poezije, koncerta, predstava.* (Silva, 54)
- *Hotel bi trebalo osposobiti, staru školu pretvoriti u restorančić, a naselje na Puntici u hotelski sadržaj.* (Jadran, 27)
- *Kada bi proradio hotel, tada bi osim ljetnog, odnosno sezonskog turizma, mogli organizirati i zimski turizam.* (Ivan, 21)
- *Ne treba zanemariti kapacitete na lokaciji Točinjak koji su izuzetno atraktivni jer pružaju posebne pogodnosti za one koji žele ići u divljinu i tamo boraviti bez asfalta, struje i vode.* (Miša, 58)

U ovoj kategoriji ispitanici su iznijeli i svoje mišljenje o tome tko je imao glavnu ulogu u razvoju Povalja do sada a tko bi je mogao imati u budućnosti.

- *Lucija Vlahović, koja je otkupila hotel, imala je jednu od glavnih uloga u razvoju Povalja. Svatko tko je spreman uložiti svoj novac može biti jedan od pokretača turizma u Poveljima, iako mislim da je ona i dalje glavni akter u mjestu.* (Sanja, 23)
- *Razvoj turizma je na pojedincima i on ovisi o privatnoj inicijativi koja nažalost nije zaživjela. No, država bi se također trebala na neki način uključiti i financijski pomagati privatnike.* (Silva, 54)

²² Pitanja 4-8

- *Najveća slabost je u nepostojanju kadrova koji bi vodili poslove turizma na pravi način. (Miša, 58)*
- *Kada bi netko kupio hotel i Puntu, bio bi pokretač turizma – to može biti bilo tko, no mi bismo voljeli da bude netko tko već ima ubodani lanac hotela. (Bran-ko, 62)*
- *Glavni pokretač turizma u Poveljima bio bi onaj tko bi kupio, renovirao i otvorio hotel što prije. Bilo bi poželjno da to bude neko domaći, ali ako bude stranac, nema veze, samo neka se krene s tim jer nam to jedino nedostaje. (Ivan, 21)*
- *Glavni pokretač turizma u Poveljima ne može biti jedna osoba, nego više njih. Konkretno mislim da će kroz koju godinu, kada se mladi i poduzetni ljudi vrate sa studija i smijene stare i nezainteresirane sumještane na nekim pozicijama, stvari u Poveljima krenuti na bolje (Nikica, 23)*

Slike 4. i 5.

Plaže Ratac i Punta

(Izvor: <http://www.inet.hr/~jazlatar/gallery.html>)

Na kraju su ispitanici komentirali turistički doživljavaj Povalja danas u odnosu na njegovu raniju reputaciju.

- *Mislim da su svi turisti koji dođu u Povalja i upoznaju njegove stanovnike oduševljeni i, što je najvažnije, svi se uvijek vrate. Što se tiče reputacije, ona se nije pretjerano mijenjala.* (Sanja, 23)
- *Turisti su prezadovoljni Powljima – mirno je, ništa se spektakularno ne događa, što njima i odgovara, dobra je hrana, čisto more. Ove je godine došlo mnogo turista i brali su masline.* (Branko, 62)
- *Mislim da je reputacija ostala ista. Turisti Povalja doživljavaju kao mirno, toplo i ugodno mjesto za boravak, zato i kupuju kuće i vikendice u Powljima.* (Ivan, 21)

Neki ispitanici su ukazali na nezadovoljstvo turista te kroz njega na određeni “pad” reputacije mjesta.

- *Reputacija je pala zbog nepostojanja hotela i apartmanskog naselja Punta te neiskorištene stare škole, jer to su ipak velike stvari koje treba popraviti, a i najbitnije stavke turizma u Powljima.* (Jadran, 27)
- *Ovdje ne može ni doći jedan gost koji ima mnogo novaca, jer ga nema gdje potrošiti i nema kamo otići.* (Tonko, 71)
- *Privatni smještaj je zamro, nema dovoljno dućana, a turistima nije atraktivno provoditi vrijeme u Powljima na taj način.* (Dasen, 57)
- *Mislim da turisti Povalja doživljavaju na jedan način koji nama ipak ne bi trebalo odgovarati. U Povalja zadnjih nekoliko godina dolaze izrazito stari gosti koji žele mir i spokoj, a mi bi trebali biti upravo obrnuto – živi. Reputacija Povalja se srozala na niske grane, jer kad slušamo starije ljude vidimo da su Povalja prije bila glavno odredište za zabavu, a sada ih ljudi koji se žele zabaviti izbjegavaju u širokom luku.* (Nikica, 23)

3. Budući scenariji razvoja i ideje za artikuliranje razvoja turizma

U trećoj kategoriji pitanja²³ pod naslovom “Budući scenariji razvoja i ideje za artikuliranje razvoja turizma”, ispitanici su iznijeli svoje mišljenje o tome koji im se od ponuđena tri scenarija čini najizglednijim: *masovni turizam*, *održivi turizam*²⁴ ili *stagnacija*. Većina ispitanika stagnaciju vidi kao realni scenarij.

- *Stagnacija je počela već iza rata, nakon privatizacije hotela kao glavnog turističkog objekta. Ako se nešto ne promijeni, svi će otići iz Povalja. Mi smo svi već stari, ja ću zatvoriti DOK jer nema poslovanja.* (Dasen, 57)

²³ Pitanja 9 i 10

²⁴ Treba napomenuti kako neki ispitanici pod scenarijem održivog turizma spominju i ekološki ili ruralni turizam kao nadopunu ili inačicu održivog turizma.

- *Ako se nastavi ovako, plus recesija i kriza, vjerojatno će biti još manje turizma. Povelja su osuđena na stagniranje, ništa se neće događati.* (Branko, 62)
- *Po meni, stagnacija je realan smjer, sve ostalo iziskuje velike napore za koje ima volje ali nema snage.* (Jadran, 27)
- *Najizgledniji scenarij jest stagnacija, barem dok Lucija Vlahović ne odluči pokrenuti svoje objekte.* (Sanja, 23)
- *U iduće dvije, tri godine mislim da će turizam u Poveljima stagnirati a nakon toga, kad se vrate poduzetni ljudi sa studija uz neke koji se i sad bore za boljitak, mislim da će stvari krenuti nabolje.* (Nikica, 23)

U odabiru najprihvatljivijeg (optimalnog) scenarija turizma, između masovnog i održivog turizma, ispitanici su se odlučili protiv masovnog, a za održivi tip turizma.

- *Ne slažem se sa scenarijem masovnog turizma, jer mislim da su Povelja premali prostor za previše ljudi.* (Silva, 54)
- *Ako bi se nešto i gradilo, trebalo bi pozvati stručnjake da procijene prostorne kapacitete mjesta prije izgradnje (ako se misli na, primjerice, teniske terene, igrališta za golf i sl.), kako ne bi bio narušen identitet mjesta.* (Dasen, 57)
- *Mislim da za Povelja ne bi bilo pametno ulagati u masovni turizam. Trebalo bi se okrenuti suvremenijim varijantama tipa ekoturizma, čime će se sačuvati identitet i specifična ljepota koju Povelja imaju.* (Sanja, 23)
- *Svakako ruralni turizam u skladu s prirodom, autohtoni prebrambeni proizvodi, prirodni izvori, nenarušavanje krajolika.* (Ivan, 21)
- *Između masovnog i ekoturizma, ekoturizam je bolja varijanta jer mi nemamo sredstava ni prostora za masovni turizam. Brač nije pogodan za golf terene ili neke slične objekte, ekološka podloga ne bi dopustila da se tako nešto napravi.* (Tonko, 71)
- *Masovni turizam bi bio katastrofa za tako malo mjesto bez infrastrukture* (Jakša, 62)

Na kraju, ispitanici su iznijeli neke ideje o načinu na koji bi se turizam u Poveljima mogao i trebao razvijati.

- *Treba iskoristiti i reklamirati tišinu, agrikulturu, ribarstvo. Trebali bi se organizirati dnevni izleti, primjerice u starokršćansku Baziliku, na koje bi mogli dolaziti turisti s obale. Mogao bi se otvoriti i etno-muzej sa stalnim postavom te izložbeni prostor u staroj školi koji bi se mijenjao. Što se tiče infrastrukture, trebalo bi izgraditi cestu do Pučišća, čime bi Povelja postala prometnije mjesto, kao i aktivirati brod koji je prije iz Splita vozio u Povelja. Zatim, postoji samo jedan autobus koji prevozi putnike po otoku jednom ili dvaput dnevno. On bi trebao voziti češće i to direktno u Povelja. Isto tako, mogao bi se aktivirati lokalni minibus koji bi vozio do groblja i u Tičju luku kao i turistički brod koji bi vozio iz Povalja u uvalu Luke.* (Jakša, 62)

- *Trebalo bi organizirati izlete i festivale s tradicijskim štibom, primjerice večeri poezije. Također bi trebalo iskoristiti prirodne uvale te tamo napraviti prostor za podvodni ribolov. Mogli bi se organizirati i izleti za djecu i kampiranje.* (Silva, 54)
- *Iz Makarske bi trebali biti organizirani izleti na Brač. Izletnike bi trebalo voditi po mjestu da vide baziliku, organizirati prodaju suvenira, ručkove i domijenke. Trebalo bi napraviti degustacije vina i ulja. U kamenolomu na arkadama bi svjetski umjetnici mogli izlagati svoje crteže. Poljski putevi bi se isto mogli iskoristiti kao krasne šetnice od pola dana, a mogle bi se napraviti i male stanice gdje bi se moglo nešto popiti i pojesti. Sve te ideje ne koštaju puno novaca jer su u pitanju prirodni resursi, a ne nekakve velike novčane investicije.* (Tonko, 71)
- *Nema dovoljno sadržaja u smislu konkretnih eko-turističkih sadržaja, no ono što Povelja mogu ponuditi jest mir, tišina, čisto more, dakle prirodne ljepote, budući da su dobro uočavana u smislu krajolika. Također, nema dovoljno financijskih sredstava za realizaciju ekoturizma. Bila bi potrebna neka nova snaga kako bi se ekoturizam, kao i turizam općenito, realizirao.* (Dasen, 57)
- *Povelja bi bila idealno mjesto za ekoturizam zato što imaju sve predispozicije za to: zdravu autohtonu branu -voće i povrće uzgojeno u vrtu, domaće vino, svježe ulovljenu ribu, domaće maslinovo ulje, prirodu, more itd.* (Sanja, 23)
- *Za ekoturizam možemo ponuditi stočarstvo koje je u centralnom dijelu Brača, a u Poveljima imamo masline. U maslinjacima se grade male kućice koje su pogodne za robinzonski turizam.* (Branko, 62)
- *Osposobiti hotel i apartmane za obiteljske ljude s djecom koji su zadovoljni kupanjem i sunčanjem. Za one probirljivije organizirati izlete u prirodu. Za one sklone avanturama osmisliti posebne aranžmane sa ronjenjem, daskanjem, skijanjem na vodi i ostalim adrenalinskim aktivnostima.* (Miša, 58)
- *Cilj je vratiti mlade ljude i ponuditi im sadržaje koji će ih zadovoljiti i potaknuti na povratak i iduće godine i svake sljedeće. Na taj način će biti više mjesta za zapošljavanje i mladim Poveljanima će se omogućiti budućnost, a ne da moraju tražiti sreću po okolnim gradovima.* (Nikica, 23)
- *Otvaranjem hotela i apartmana Punta Povelja bi dostigla ocjenu odlično. U ovako malom mjestu potrebna je promjena u smislu oživljavanja mjesta i to na način ponovnog otvaranja hotela. Mislim da bi i turistički ured trebao malo više obratiti pozornost na goste i bolje se organizirati.* (Ivan, 21)
- *Prvo treba obnoviti hotel i apartmansko naselje Punta. Nema smisla trošiti novac na išta prije nego što se to pokrene.* (Jadran, 27)

4.2. Interpretacija rezultata intervjua

Analizom odgovora ispitanika kroz ranije određene kategorije možemo pokušati iznijeti neke ključne probleme s kojima se Povelja susreću u svom turističkom razvoju, njihove glavne turističke potencijale i moguće scenarije razvoja.

1. Turizam u Poveljima – prednosti i slabosti

Gotovo svi ispitanici²⁵ smatraju kako su Povelja trenutno u stagnirajućem položaju, a kao glavne razloge takvog stanja navode neaktivnost postojećeg hotela Galeb i apartmana na Puntima. Naglašava se kako je hotel otkupila privatna osoba, ali ga ne iskorištava ga kao turistički kapacitet, a također ga ne prodaje, što predstavlja pat poziciju. Iako se spominju mnoge pozitivne strane Povalja, kao što su ponajprije krajolik i zanimljiv povijesni kontekst mjesta, ispitanici su također svjesni mnogih negativnih strana koje koče Povelja u njihovom razvoju. U tom smislu se prvenstveno upozorava na pomalo izoliran položaj mjesta i lošu prometnu poveznost s ostatkom otoka, kao i sa Splitom i Supetrom. Također se spominje i problem malog broja stanovnika u mjestu kao i njihova visoka dob te, stoga, očekivanje od mlađih da budu inicijatori turizma. To ukazuje na nepostojanje aktera koji bi bili pokretači turističkih promjena u mjestu. Prisutan je i nedostatak elementarne društvene infrastrukture i sadržaja za srednju i mlađu generaciju kao i nepostojanje zabavnih i rekreacijskih sadržaja (noćni klubovi, lokali, restorani, dućani, itd.). Na kraju se upozorava na slabu organizaciju i planiranje turizma te neaktivnost turističke zajednice, turističkih agencija i općine Selca.

2. Glavne turističke lokacije, akteri razvitka i turistički doživljaj Povalja

Budući da se radi o malom mjestu s relativno ograničenom infrastrukturom, svi ispitanici se uglavnom slažu oko najvažnijih aktualnih i potencijalnih točaka investiranja. To su hotel Galeb, apartmansko naselje Puntima i uvala Luke, no spominje se i renoviranje škole i iskorištavanje ostalih upotrebljivih lokacija (primjerice, uvala Točinjak). Ispitanici većinom smatraju da je glavnu ulogu u turističkom razvoju Povalja do sada imala privatna osoba koja je otkupila hotel. Budućnost hotela je neizvjesna i ostaje pitanje hoće li biti prodan i rekonstruiran, prenamijenjen ili će, s vremenom, propasti. Treba naglasiti kako su Povelja atipičan slučaj razvoja turizma na otocima zbog marginaliziranja glavnih turističkih kapaciteta (hoteli, apartmani), a stavljanja u fokus onih sporednih (privatni smještaj). U budućnosti, glavni pokretač turizma bi trebala biti privatna inicijativa jednoga ili više aktera koji bi otkupili hotel i obnovili postojeće turističke kapacitete. Vezano uz reputaciju Povalja, spominje se zadovoljstvo turista prirodnim ljepotama, krajolikom, mirom i tišinom mjesta ali i određeni pad reputacije zbog nepostojanja hotela i turističkih sadržaja te ostalih ranije navedenih slabosti mjesta.

3. Mogući scenariji razvoja i ideje za artikuliranje razvoja turizma

Većina ispitanika smatra kako je *stagnacija*, zbog ranije naznačenih negativnih strana turizma u Poveljima, najizgledniji scenarij budućnosti turizma u Poveljima,

²⁵ Ranije spomenuta pretpostavka o razlikovanju dviju skupina ispitanika pokazala se netočnom. Ispitanici obiju skupina imaju slična mišljenja i ideje po navedenim pitanjima.

barem u dogledno vrijeme. Ona podrazumijeva ponavljanje dosadašnjeg obrasca dolaska turista isključivo radi prirodnih ljepota i financijski relativno povoljne ponude privatnog smještaja, bez pokretanja turizma u bilo kojem smjeru.

Masovni turizam je ostao prisutan u kolektivnom pamćenju stanovnika kao jedan od mogućih tipova turizma, no gašenjem aktivnosti hotela i apartmana na Puntima njegova se perspektiva znatno smanjila i gotovo nestala. Taj tip turizma se u Povoljima ocjenjuje kao nepoželjan budući da je prostorna infrastruktura mjesta vrlo ograničena i time nepogodna za masovniju izgradnju. Upozorava se i na nedostatak sredstava za njegovo ostvarenje kao i negativan utjecaj koji bi imao na okoliš te potencijalno narušavanje identiteta mjesta njegovim ostvarenjem.

Javlja se podrška svih ispitanika za *održivi model turizma (ekoturizam)* kao najpovoljniju varijantu budućeg razvoja turizma u Povoljima. Taj tip turizma se, prema mišljenju ispitanika, može povoljno artikulirati kroz iskorištavanje različitih resursa mjesta. Prvenstveno se misli na *prirodne resurse*, u prvom redu krajolik, a zatim i područje poljoprivrede (maslinarstva) te proizvodnju vlastite ekološke hrane (riba, vino, ulje, voće, povrće...) prema kriterijima održive privrede i održivog turističkog razvoja. Na poljskim putevima se može organizirati branje maslina, a u prirodnim uvalama izletnički obilasci otoka. Turisti bi na ovaj način mogli uživati u autohtonim povaljskim prehrambenim proizvodima i ljepotama krajolika, a bez ikakvog negativnog utjecaja na okoliš. *Kulturno-povijesni resursi* Povalja, primjerice Starokršćanska bazilika, stari kamenolomi u mjestu, stope svetog Ivana, Povaljska listina itd. mogu predstavljati turističku atrakciju i doprinijeti turističkom upoznavanju tradicijske kulture mjesta. Potrebno je napomenuti i uvođenje različitih turističkih sadržaja kroz *resurse postojećih kapaciteta* mjesta. Neki od njih bi mogli biti organiziranje narodnih festivala, koncerata, otvaranje muzeja, restorana, prostora za degustaciju vina i ulja. Tako bi se također mogao očuvati i promovirati identitet mjesta. Kako bi se ove ideje uopće mogle realizirati potrebno je poboljšanje prometne infrastrukture (na samom otoku i povezivanje otoka s kopnom), kao i osposobljavanje hotela i apartmana na Puntima te ostalih spomenutih turističkih kapaciteta (uvala Luke, Riva, Tičja luka).

5. Zaključak

Oslanjajući se na neke opće poljoprivredne i turističke odrednice jadranskih otoka, imajući u vidu sociodemografska i turistička obilježja mjesta Povalja na otoku Braču i odgovore ispitanika na polustrukturirane intervjue, možemo potvrditi početnu hipotezu istraživanja te pokušati iznijeti neke smjernice budućeg turističkog razvoja Povalja.

Koncept *održivog turizma* se identificira kao optimalni socio-ekonomski trend. On se smatra najpovoljnijim razvojnim scenarijem turizma u Povoljima budući da na najbolji način iskorištava prirodne, kulturno-povijesne i infrastrukturne resurse mjesta, uzimajući pritom u obzir njegove prostorne kapacitete i identitet.

Taj tip turizma treba artikulirati kako kroz oživljavanje postojećih kapaciteta mjesta (hotel, apartmani, škola itd.), tako i osiguravanjem dovoljno raznolikih sadržaja za turiste, čime bi se omogućilo proširenje turističke ponude izvan sezone. Pritom je važno očuvanje autentičnog identiteta mjesta kroz krajolik, prehranu, kulturne i povijesne vrijednosti. Što se tiče aktera razvoja, treba napomenuti kako je privatna inicijativa izuzetno bitna, kako radi aktiviranja postojećih objekata tako i radi daljnjeg ulaganja u turizam.

Glavni problemi pri ostvarenju održivog tipa turizma leže u nepostojanju turističkih sadržaja (od hotela kao najvažnijeg turističkog kapaciteta preko dućana, kulturnih sadržaja itd.) i nedostatku konkretne lokalne inicijative (aktera) koji bi se angažirali oko njegovog razvoja. No, potreban je angažman i viših razina vlasti, županija, države i sl. jer mala mjesta ne mogu sama nositi svoj cjelokupni razvoj i zato u njemu moraju sudjelovati i ostali važni čimbenici.

Uz to su prisutne i financijske prepreke, slabo planiranje turizma i neaktivnost turističke zajednice.

Za revitalizaciju i unapređenje bilo kojeg otoka nužan je gospodarski temelj koji može biti baziran na nekoliko djelatnosti: turizmu, pomorstvu, brodogradnji, industriji ili poljoprivredi. U slučaju Povalja to je u prvom redu poljoprivreda kao najiskoristivija gospodarska grana za mjesto, trenutno prilično slabo zastupljena. Razvoj jadranskih otoka bi se općenito trebao temeljiti na njihovim prirodnim resursima kroz ostvarenje koncepta održivog razvoja te održive i ekološke poljoprivrede pri čemu ima dobar temelj u mješovitom modelu domaćinstva tj. obiteljskom gospodarstvu.

Poljoprivreda bi se u Povoljima trebala razvijati kroz povezanost s turizmom pri čemu obiteljska gospodarstva predstavljaju mogući smjer razvitka, budući da bi se dio stanovnika kroz taj model mogao posvetiti održivom turizmu. Što se tiče proizvodnih grana koje bi trebalo poticati, neke od kultura, u prvom redu masline, imaju veliki potencijal za ostvarenje autohtone kulture jadranskih otočkih krajeva, a kvalitetom maslinovog ulja moglo bi se znatno doprinijeti širenju znanja o djelomično zapostavljenom mediteranskom načinu života, a među ostalim i načinu prehrane.

Kada bi se spomenute ideje i smjernice revitalizacije mjesta uzele u obzir te se na njima sustavno poradilo, to bi svakako doprinijelo razvoju mjesta u smjeru održivog turizma. Svojom bogatom ponudom Povolja bi mogla postati jedno od posjećenijih odredišta na Jadranu. Pritom bi se njihov prostorni kapacitet i identitet očuvali pazeći da se ne naruše izvorne vrijednosti na kojima se planira graditi ovaj održivi razvojni koncept mjesta.

Literatura

1. Cifrić, I. (2003). Značaj iskustva seljačke poljoprivrede za ekološku poljoprivredu. *Sociologija sela*, 159/160 (1/2):5-29.
2. Defilippis, J. (2001). O gospodarskom razvoju hrvatskih otoka. *Sociologija sela* 1/4 (151/154):83-97.
3. Defilippis, J. (2006). Promjene u poljoprivredi i selu Dalmacije u posljednjih stotinjak godina. *Društvena istraživanja* 6 (86):1047-1062.
4. Grković, I. (2005). Maslinarstvo i turizam. *Polmologia Croatica* 11 (1/2):121-124.
5. Haralambos, M.; Holborn, M. (2002). *Sociologija – teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
6. Hodžić, A. (2005). Društveno restrukturiranje i novi socijalni kontekst. *Sociologija sela*, 43, 169 (3):497-525.
7. Hrčić Mihovilov, I. (2007). *Ribarstvo u Poveljima*, u: Ostojić Petrov Marijo (Ur.) *Povaljski zbornik*. Split: Naklada Bošković.
8. Kušen, E. (2001). Turizam i prostor – klasifikacija turističkih atrakcija. *Prostor* 1 (21): 1-14.
9. Lajić, I.; Mišetić, R. (2005). Fertilitet, natalitet i ukupno kretanje stanovništva otoka u razdoblju između 1981. i 2001. godine. U: D. Živić, N. Pokos i A. Mišetić (Ur.) *Stanovništvo Hrvatske – Dosadašnji razvoj i perspektive*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
10. Lay, V. (ur.) (2007). *Razvoj sposoban za budućnost. Prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
11. Magaš, D. (1996). Croatian islands – main geographical and geopolitical characteristics. *Geoadri* (1):5-16.
12. Milinković, B. (2000). Istraživanje sela i agrara u Hrvatskoj u vrijeme tranzicije, 1990-1999. godine. *Sociologija sela* 1/2 (147/148):169-245.
13. Mišetić, R. (2006). Neka sociodemografska obilježja stanovništva obalnih naselja. *Društvena istraživanja* 1-2 (81-82):97-114.
14. Ostojić Ive, M. (2007). *Povlja do naseljavanja današnjih stanovnika*, u: Ostojić Petrov Marijo (Ur.) *Povaljski zbornik*. Split: Naklada Bošković.
15. Petrić, L. (2007). Empowerment of communities for sustainable tourism development: Case of Croatia. *Tourism Review* 55 (4):431-443.
16. Platt, J. (1992). "Case study" in American methodological thought. *Current Sociology*, 40:17-48.
17. Radinović, S. (2001). Razvoj poljoprivrede na srednjodalmatinskim otocima. *Sociologija sela* 1/4 (151/154):97-109.
18. Radinović, S.; Par, V.; Gugić, J. (2004). Socioekonomski procesi u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima Dalmacije. *Društvena istraživanja* 4/5 (72/73):825-842.
19. Seferagić, D. (2005). Piramidalna mreža gradova. *Sociologija sela*, 43, 169 (3):579-616.
20. Stiperski, Z.; Malić, A.; Kovačević, D. (2001). Međuzavisnost dostupnosti, gospodarstva i revitalizacije hrvatskih otoka. *Sociologija sela* 1/4 (151/154):153-169.
21. Stubbs, P. (2006). Aspects of Community Development in Contemporary Croatia: Globalisation, Neoliberalisation and NGOisation, u: L. Dominelli (ur.) *Revitalising Communities*. Asgate, October, 2006. Pregledano u ožujku 2008. <http://paulstubbs.Pbwiki.com/f/Microsoft%20Word%20Stubbs%20Croatia%20community%20development.pdf>
22. Šimunović, I. (2007). *Živjeti na otoku* u Šimunović Ivo (Ur.) *Brački zbornik* br. 22. Split: Naklada Bošković, Supetar: Brački zbornik d.o.o.
23. Tomić, F. i sur. (1997). *Značenje odvodnje i navodnjavanje u ostvarivanju održive poljoprivrede u Hrvatskoj*, u: XXXIII. znanstveni skup hrvatskih agronoma s međunarodnim

- sudjelovanjem, Pula, 25. do 28.02.1997.: Zbornik sažetaka. Pula: Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 13.
24. Tosun, C. (2000). Limits to Community Participation in the Tourism Development Process in Developing Countries. *Tourism Management* (21):613-633.
 25. Vidučić, V. (2007). Održivi razvoj otočnog turizma republike Hrvatske. *Naše more* 54 (1-2):42-48.
 26. Vlahović, D. (2007). *Turizam u Poveljima* u Ostojić Petrov Marijo (Ur.) *Povaljski zbornik*. Split: Naklada Bošković.
 27. Zeman, Z. (2007). *Održivi razvoj kao oponašanje Života* u Lay (ur.) Razvoj sposoban za budućnost. Prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
 28. Zlatar, J. (2008). *Preservation of Landscapes as Territorial Identities – Povelja (Island of Brač)*. PESCR – The Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape 23rd Session – Landscapes, Identities and Development – Book of Abstracts, Roca, Z. (ur.). Lisbon: Universidade Lusofona, 2008:161.
 29. Župančić, M. (2000). Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela. *Sociologija sela* 1/2 (147/148):11-79.
 30. Župančić, M. (2005). Infrastrukturalna opremljenost hrvatskih seoskih naselja. *Sociologija sela*, 43, 169 (3):617-659.
 31. Yin, R.K. (2007). *Studija slučaja – dizajn i metode*. Fakultet političkih znanosti: Politička misao.

Dodatak – Pitanja za intervju:

1. Što mislite o trenutnom stanju turizmu u Poveljima? Je li njihov potencijal turističkog mjesta iskorišten, zašto je/nije?
2. Koje su po vašem mišljenju glavne atrakcije/ prednosti turizma u Poveljima?
3. Koji su po vašem mišljenju najveći problemi/ slabosti s kojim se Povelja susreću u području turizma, na kojima bi trebalo poraditi?
4. Koje su po vama najvažnije/glavne lokacije za smještaj turista u Poveljima?
5. Koja su glavna /dobra mjesta za buduće investiranje u turizam u Poveljima? (hotel Galeb, apartmansko naselje Punta, Tičja luka, uvala Luke?)
6. Tko je, po vašem mišljenju, imao glavnu ulogu u turističkom razvoju Povalja do sad?
7. Tko bi mogao biti glavni pokretač turizma u Poveljima sada? (strani investitor, netko domaći...?)
8. Kako vi mislite da turisti doživljavaju Povelja danas? Da li se reputacija Povalja izmijenila na bolje ili gore, ili je ostala ista?
9. Koji vam se od ponuđena tri scenarija čini najvjerojatnijim za Povelja, a koji najboljim?
 1. **masovni turizam** (velik broj turista, osposobljavanje hotela i apartmana kao i svih raspoloživih resursa, mnogo novih turističkih sadržaja, masovna izgradnja...)
 2. **održivi turizam** (razvoj turizma u skladu s prirodom, autohtoni prehrambeni proizvodi, nenarušavanje krajolika i identiteta mjesta...)
 3. **stagnacija** (bez pomaka u bilo kojem smjeru, stagniranje mjesta u turističkom smislu)
10. Imate li vi osobno neke ideje/prijedloge vezane uz razvoj turizma u Poveljima?

Jelena Zlatar

Institute for Social Research in Zagreb
zlatar.jel@gmail.com

Povlja on the Island of Brač – Guidelines on the Sustainable Tourist Development

Abstract

This is a case study of the place Povlja on the island of Brač. The aim of the study is to outline several possible development scenarios for the place with regard to its economic situation, primarily tourism and agriculture. Some reference and comparison is made to agriculture and tourism of other Adriatic islands. The analysis of documentation and statistical data present the demographic picture of Povlja and its tourist potential; the method of semi-structured interviews with permanent and periodical/temporary residents of Povlja examines what they see as the main driving force of development. They also express their views on the most likely and the least desirable scenario of the three (mass tourism, sustainable tourism and stagnation).

Key words: case study, Povlja, sustainable development, mass tourism, sustainable tourism, stagnation.

Received in June 2010

Accepted in September 2010